

The Critical Analysis of Iran's Foreign Policy Based on Rational Choice Model; the Case Study of JCPOA

Mahdi Zolfaghari¹

Received Date: 2024/11/15

Accept Date: 2025/03/13

Cite: Zolfaghari, M. (2025). The Critical Analysis of Iran's Foreign Policy Based on Rational Choice Model; the Case Study of JCPOA. *Crisis Studies of the Islamic World*, 12(2), 28-54.

DOI: 10.27834/CSIW.2411.1475.2.37.7

Abstract

The issue of the JCPOA as a 20-year challenge in Iran's foreign policy represents the complexities of the country's decision-making system. Over the past four decades, the Islamic Republic of Iran as a regional actor has faced numerous global issues. The decision-making system in Iran is more complex than other political systems due to the existence of various institutions and its influence on domestic and international conditions. The challenge of the JCPOA especially in its interaction with major global powers has added to these complexities and has had an impact on Iran's domestic decision-making. The internal and external decision-making processes of the JCPOA in the face of major powers in the international system and semantic conflicts at decision-making levels have added to the complexities of the issue. In this article, the author seeks to answer the main question of how and under what circumstances are Iran's foreign policy decisions in the JCPOA formed. To answer based on rational choice theory it seeks to analyze the structure of Iranian foreign policy decision-making on the issue of the JCPOA with respect to official and unofficial actors. In addition to the level of decision-making, domestic and international factors influencing Iranian foreign policy decision-making are mentioned, and finally a conceptual model of Iranian foreign policy on the JCPOA is presented.

Keywords: Decision-Making, Foreign Policy, JCPOA, The Rational Choice, The International System

¹ . Associate Professor, Department of Asian Studies, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran, zolfaghari.m@atu.ac.ir

Cite: Zolfaghari, M. (2025). The Critical Analysis of Iran's Foreign Policy Based on Rational Choice Model; the Case Study of JCPOA. *Crisis Studies of the Islamic World*, 12(2), 5-9.

The Articles is published under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC-BY 4.0). See: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.en>

1. Introduction

The referral of the Iranian nuclear dossier to the United Nations Security Council marked a critical turning point in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran. Intensive and protracted negotiations with the P5+1 (the five permanent members of the UN Security Council plus Germany) culminated in the 2015 Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA). This agreement, following nearly 14 years of nuclear crisis, represented a significant diplomatic achievement and a major step towards de-escalating tensions between Iran and the West.

The 11th administration [under President Hassan Rouhani], operating under the slogan "Prudence and Hope," adopted a distinct foreign policy approach from its predecessor. Its primary priorities centered on active diplomacy, negotiating to repair relations with European countries, reducing tensions with the United States, and securing the lifting of punishing economic sanctions. Consequently, the nuclear negotiations were elevated to the administration's most critical foreign policy dossier, culminating in the successful conclusion of the JCPOA".

This research employs the "Rational Choice Model" as its theoretical framework to analyze and explain Iran's foreign policy decision-making during the nuclear negotiations and the conclusion of the JCPOA. This model, which presupposes the rationality of state actors and their propensity to engage in cost-benefit analysis, provides a powerful lens for explaining strategic foreign policy choices.

2. Theoretical Framework: The Rational Choice Model

The Rational Choice Model is predicated on the core assumption that actors in international politics—including states—are rational entities. Through a process of cost-benefit calculation, they seek to maximize their utility and strategic interests while minimizing potential costs.

Foreign policy decision-making is a complex process shaped by a confluence of factors, including the international environment, defined national interests, domestic political pressures, and rational strategic calculations. The Rational Choice Model, by emphasizing the rationality of actors, offers a useful framework for analyzing foreign policy decisions. It does so by examining the range of options available to decision-makers and the cost-benefit calculations that inform their ultimate choices.

According to this model, foreign policy actors—guided by their interests—carefully evaluate the costs and benefits of available alternatives and ultimately select the strategy that is expected to maximize their net gains. Grounded in the systematic acquisition of new information and

comprehensive data gathering, this model is particularly well-suited for the strategic analysis of high-stakes issues such as diplomatic negotiations, deterrence, and arms control regimes.

3. Research Method

This study utilizes a "descriptive-analytical method" to examine Iran's foreign policy throughout the period of nuclear negotiations leading to the JCPOA. Data collection relies primarily on "library and documentary sources," including official government documents, diplomatic statements, policy whitepapers, books, and peer-reviewed academic articles. This data is analyzed through the lens of the Rational Choice theoretical framework to elucidate the decision-making calculus of the Iranian government.

4. Analysis and Discussion

Foreign policy decision-making in Iran is invariably influenced by a matrix of intertwined factors, such as intense international pressure, compelling domestic economic needs, and public opinion. In the case of the JCPOA, Iran's decision to enter negotiations and ultimately agree to the deal was driven by the crippling impact of comprehensive international sanctions, the urgent domestic imperative to achieve sanctions relief to revive the national economy, and public demand for a resolution to the prolonged crisis.

The 11th administration conducted a comprehensive assessment of the international landscape and Iran's national priorities, concluding that a strategy of negotiation leading to a nuclear agreement was the "most rational" and "optimal available option." This decision was oriented toward macro objectives, including the lifting of economic sanctions, the normalization of Iran's international relations, and the creation of conditions conducive to sustainable economic development.

The immediate and vital necessity of lifting economic sanctions to serve core national interests. The Iranian government faced a constrained set of strategic choices:

- **Continuing resistance and refusing to negotiate:**

Cost: Continuation and intensification of sanctions, deepened international isolation, severe economic deterioration.

Perceived Benefit: Upholding ideological principles without making concessions.

- **Unconditional acquiescence to the demands of the opposing side:**

Cost: Total forfeiture of nuclear rights and capabilities, a catastrophic loss of domestic and international prestige.

Perceived Benefit: The immediate and total removal of sanctions.

- **Negotiating a balanced and mutually acceptable agreement (The JCPOA option):**

Cost: Accepting verifiable, temporary, and reversible limitations on the nuclear program; significant expenditure of diplomatic capital and time.

Benefit: Phased lifting of sanctions, preservation of the essential nuclear infrastructure within the NPT framework, reintegration into the international community.

The Rational Choice: Based on this calculus, the third option was deemed the most rational strategy from the administration's perspective. It promised the maximum attainable benefit (comprehensive sanctions relief) at an acceptable and manageable cost (temporary nuclear constraints under international monitoring). This choice was framed as a "win-win" solution that addressed the international community's non-proliferation concerns while safeguarding Iran's vital economic and strategic interests.

5. Conclusion

Iran's foreign policy decision-making system, marked by its institutional complexity and sensitivity to diverse domestic and external pressures, often produces a protracted and challenging decision-making process. In the case of the JCPOA, the 11th administration, after weighing prevailing international constraints against overriding national priorities, identified negotiation and agreement as the most efficient and rational strategy available.

The JCPOA represents a landmark diplomatic achievement in the history of the Islamic Republic's foreign policy, showcasing Iran's capacity for constructive engagement with major global powers and its ability to resolve protracted disputes through diplomacy. Yet, the unilateral withdrawal of the United States from the agreement and the subsequent re-imposition of extensive sanctions created profound challenges, effectively undermining the anticipated benefits and complicating Iran's strategic calculus.

In the post-JCPOA environment, Iranian foreign policy faces a new set of critical challenges: preserving the agreement's non-proliferation achievements despite U.S. withdrawal, managing relations with the European signatories with strategic prudence, and countering renewed international pressures. Successfully navigating this complex landscape will require the continued application of rational strategies grounded in meticulous cost-benefit analysis to safeguard Iran's core national interests.

تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس مدل انتخاب عقلانی (مطالعه موردی برجام)

مهدی ذوالفقاری^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۵

استناد: ذوالفقاری، مهدی. (۱۴۰۴). تحلیل سیاست خارجی ایران بر اساس مدل انتخاب عقلانی (مطالعه موردی برجام)، *بحران پژوهی جهان اسلام*، ۱۲(۲)، ۵۴-۲۸.

۵۴-۲۸

DOI: 10.27834/CSIW.2411.1475.2.37.7

چکیده

موضوع برجام به عنوان چالشی ۲۰ ساله در سیاست خارجی ایران، نمایانگر پیچیدگی‌های نظام تصمیم‌گیری این کشور است. طی چهار دهه گذشته، جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک بازیگر منطقه‌ای، با مسائل جهانی متعددی روبه‌رو شده است. نظام تصمیم‌گیری در ایران به دلیل وجود نهادهای مختلف و تأثیرپذیری از شرایط داخلی و بین‌المللی، از پیچیدگی بیشتری نسبت به سایر نظام‌های سیاسی دیگر برخوردار است. چالش برجام به‌ویژه در تعامل با قدرت‌های بزرگ جهانی به این پیچیدگی‌ها افزوده و بر تصمیم‌گیری‌های داخلی ایران تأثیرگذار بوده است. فرآیندهای تصمیم‌گیری داخلی و خارجی برجام در مواجهه با قدرت‌های بزرگ نظام بین‌الملل و تعارضات معنایی در سطوح تصمیم‌گیری، بر پیچیدگی‌های موضوع افزوده است. نگارنده در این مقاله به دنبال پاسخ به این سؤال اصلی است که تصمیمات سیاست خارجی ایران در برجام، چگونه و تحت تأثیر چه فرآیند و عناصری شکل می‌گیرد؟ و برای پاسخ، با مبنا قرار دادن نظریه انتخاب عقلانی به دنبال تحلیل ساختار تصمیم‌گیری سیاست خارجی ایران در موضوع برجام با توجه به بازیگران رسمی و غیر رسمی برآمده است. در این میان علاوه بر سطح تصمیم‌گیری، به عوامل داخلی و بین‌المللی تأثیرگذار در تصمیم‌گیری سیاست خارجی ایران اشاره شده است و در نهایت مدل مفهومی سیاست خارجی ایران در برجام ارائه شده است.

واژگان کلیدی: تصمیم‌گیری، سیاست خارجی، برجام، انتخاب عقلانی، نظام بین‌الملل

^۱. دانشیار گروه مطالعات آسیایی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران zolfaghari.m@atu.ac.ir

این مقاله تحت لایسنس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License) در دسترس شما قرار گرفته است. برای اطلاع از جزئیات به آدرس <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.en> مراجعه نمایید.

مقدمه

ارجاع پرونده هسته‌ای ایران به شورای امنیت سازمان ملل متحد، سرآغاز فعالیت پنج عضو دائم شورا به همراه آلمان موسوم به گروه ۱+۵ نسبت به فعالیت‌های هسته‌ای ایران شد و ادوار مذاکراتی مختلفی را میان ۶ کشور با جمهوری اسلامی ایران بوجود آورد؛ پس از عبور از ۴۴ ایستگاه رایزنی و گفتگوی فشرده در هتل کوبورگ وین به مقصد رسید و در قالب برنامه جامع اقدام مشترک به بحران ۱۴ ساله هسته‌ای میان ایران و غرب خاتمه داد.

آغاز مذاکرات ایران با گروه ۱+۵ با دوران ریاست جمهوری محمود احمدی نژاد و خیز دولت وی در مسیر دستیابی به انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای مصادف بود و به همین دلیل، قدرت‌های جهانی فشارهای سیاسی و تحریم‌های اقتصادی را به عنوان حربه‌ای در برابر هسته‌ای شدن ایران به کار گرفتند. اولین دور جدی از مذاکرات جمهوری اسلامی ایران با گروه ۱+۵ در ۲۰ ژوئیه ۲۰۰۸ (۲۹ تیر ۱۳۸۷) آغاز گردید و به مذاکرات ژنو معروف شد. این برهه زمانی از مذاکرات در دوره دولت دهم با مذاکرات ژنو ۲ در ۱۵ نوامبر ۲۰۰۹ تداوم یافت و در نهایت با مذاکرات آلmati ۲ در آوریل ۲۰۱۳ به خط پایان رسید. با وجود این، عدم نیل به توافق مرضی الطرفین موجب شروع مجدد مذاکرات در دولت حسن روحانی شد.

با پیروزی حسن روحانی در انتخابات ریاست جمهوری با شعار تدبیر، امید و اعتدال، مثلث سیاست خارجی به سمت ترمیم روابط با اتحادیه اروپا، تعدیل تنش‌ها با آمریکا و کاهش فشار اقتصادی و تحریم از دریچه سیاست خارجی متمایل شد که این استراتژی به صورت مستقیم بر روند مذاکرات هسته‌ای ایران و گروه ۱+۵ تأثیر گذاشت. تفکیک رایزنی‌ها در سه لایه جداگانه (روسیه و چین)، (تروئیکای اتحادیه اروپا و مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا)، (آمریکا) مبین این واقعیت بوده است که دولت یازدهم، استراتژی موزاییکی و جداگانه را در قبال هر کدام از سه گروه فوق در نظر دارد. بیشترین تمرکز مذاکرات دولت یازدهم به سمت رایزنی هسته‌ای دو جانبه یا سه جانبه با آمریکا متمرکز شد. شدت تحریم‌ها، تأثیر مستقیم مذاکرات بر رفتار برخی بازیگران منطقه‌ای و تقارن مذاکرات با شدت گرفتن ناامنی در عراق و سوریه به ویژه تشدید تحرکات رادیکال گروه تروریستی داعش در این دو کشور، از ویژگی‌های ادوار مذاکراتی طی دوران دولت یازدهم محسوب می‌شود. با برقراری اولین تماس‌ها میان دولت یازدهم و دولت اوباما در نیویورک (شهریور ۹۲)، مقدمات پیگیری مذاکرات هسته‌ای میان جمهوری اسلامی ایران و گروه ۱+۵ آغاز شد. این مرحله از مذاکرات جدی‌ترین دور آن از زمان شروع بحران پرونده هسته‌ای کشورمان محسوب می‌گردد که در شهرهای ژنو و وین برگزار شده است.

این مراحل اگرچه با دشواری قابل توجه همراه بود و اختلاف بر سر موضوعات مهمی چون چگونگی بازرسی‌ها، راستی‌آزمایی از پرونده هسته‌ای، جایگاه موضوع PMD در برجام و سازوکار لغو تحریم‌های هسته‌ای ایران به ویژه تحریم‌های تسلیحاتی مندرج قطعنامه شورای امنیت از مهم‌ترین موضوعات پیش‌رو در مذاکرات برجام بود که در نهایت در آخرین دور مذاکرات هسته‌ای میان ایران و ۱+۵ پس از تمدید چند روزه مذاکرات در ۱۴ ژوئن ۲۰۱۵ (۲۳ تیر ۱۳۹۴) به برنامه جامع اقدام مشترک منتج شد. آنچه مشخص است، برجام مهم‌ترین چالش سیاست خارجی ایران است که در سال‌های بعد از جنگ تحمیلی بیشترین ظرفیت دیپلماسی کشور با دخالت بازیگران متفاوت داخلی و بین‌المللی را به خود اختصاص داده است.

در سیاست خارجی تصمیم‌گیرنده باید بهترین و مطلوب‌ترین گزینه را از میان گزینه‌های متعدد با توجه به شرایط و مقتضیات و با در نظر گرفتن تمام پارامترهای موجود انتخاب کند. تصمیم‌گیری در سیاست خارجی تلفیقی از روانشناسی سیاسی و روابط بین‌الملل است و تحت تأثیر سیاست‌های بورکراتیک، انتظارات نقش‌گرایانه و افکار عمومی قرار دارد. این تصمیم‌گیری، فرآیندی است که در آن راه‌حلی برای مسئله معین و غیرقابل پیش‌بینی در سیاست خارجی انتخاب می‌شود.

بر اساس نظریه انتخاب عقلانی، سیاست خارجی ایران در برجام با هدف کاهش تحریم‌های اقتصادی و دستیابی به توسعه اقتصادی کشور انجام شد. این تصمیم‌گیری تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله فشارهای بین‌المللی، نیازهای اقتصادی داخلی و انتظارات عمومی قرار داشت. برجام به عنوان یک توافق بین‌المللی، نشان‌دهنده تعاملات پیچیده و تصمیمات استراتژیک در سیاست خارجی ایران است. این مدل تصمیم‌گیری شامل توالی از تصمیمات تعاملی است که هر حرکت می‌تواند بر حرکات بعدی تأثیر بگذارد. بنابراین در این نوشتار، مدل انتخاب عقلانی به دلیل توجه به اطلاعات جدید و شبکه گسترده اطلاعات، در سیاست خارجی ایران درخصوص برجام مورد مطالعه قرار گرفت.

این مقاله به دنبال پاسخ به این سؤال است که تصمیمات سیاست خارجی ایران در برجام، چگونه و تحت تأثیر چه فرآیند و عناصری شکل می‌گیرد؟ فرضیه مقاله این است که نظام تصمیم‌گیری خارجی ایران به دلیل تعدد مراکز و نهادهای دخیل در موضوع پیچیده بوده و نمی‌توان با تکیه و تمرکز بر فرآیندهای رسمی تصمیم‌گیری دولت ایران به روند اتخاذ تصمیمات سیاست خارجی پی برد. بر این اساس مهم‌ترین مسئله در پذیرش برجام توسط دولت ایران، توجه به مدل انتخاب عقلانی بوده و با استفاده از این روش به دنبال تحلیل شرایط و بازیگران مؤثر در سیاست خارجی در مسئله برجام خواهیم بود. روش تحقیق مقاله، توصیفی-تحلیلی است و

اطلاعات به روش اسنادی و کتابخانه‌ای با مراجعه به منابع، گردآوری و تحلیل شده‌اند.

۱- پیشینه تحقیق

آثار این حوزه را می‌توان در دو دسته تقسیم‌بندی کرد؛ دسته اول، مربوط به تبعات و دلایل شکل‌گیری برجام است که عمده این ادبیات در مطبوعات و گزارش‌های رسمی مراکز راهبردی قابل مشاهده است. علاوه بر این‌ها، مقالاتی نیز درخصوص دلایل و آثار تحقق برجام به رشته تحریر درآمده است.

رضا خلیلی (۱۳۹۵)؛ (Reza Khalili, 2016) در مقاله «پیامدهای منطقه‌ای و بین‌المللی برجام؛ رویکردی استراتژیک» به دلایل شکل‌گیری برجام از نقطه نظر راهبردی پرداخته و آثار برجام را در دو صحنه منطقه‌ای و بین‌المللی بررسی نموده است.

نوازنی و همکاران (۱۳۹۵)؛ (Nawazni and Others, 2016) در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی محافل غربی از پیامدهای خاورمیانه‌ای برجام برای سیاست خارجی ایران» به برجام به عنوان یک پدیده بین‌المللی با قابلیت تأثیرگذاری بر مناسبات دولت‌های خاورمیانه می‌پردازند.

دسته دوم ادبیات تحقیق به مسئله نظام تصمیم‌گیری در ایران می‌پردازد. فقر منابع در این حوزه نیز چشم‌گیر است؛ چرا که بیشتر ادبیات تحقیق در این رابطه کلی و فقط در سطح نظریات تصمیم‌گیری و یا استفاده از نظریات علم مدیریت در رفتار سازمانی با رویکرد خط‌مشی‌گذاری است. در این حوزه برخی مقالات قابل اشاره است:

ملکی (۱۳۸۱)؛ (Maleki, 2003) در مقاله‌ای با عنوان «فرآیند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی ایران» به دنبال طرح الگویی از ساختار تصمیم‌گیری در نظام سیاسی ایران است. موفقیت نویسنده در احصاء عوامل و نهادهای مؤثر در حوزه سیاست خارجی ایران قابل تقدیر است، اما اشاره‌ای مشخص و موضوعی به مسائل سیاست خارجی ایران نشده است.

پورسعید (۱۳۸۷)؛ (Poursaeed, 2008) در مقاله «ساختار و روند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی ایران، تحلیل متون آموزشی و پژوهشی» با استفاده از منابع علمی موجود در حوزه تصمیم‌گیری به اهم موضوعات این منابع و ارزیابی آن‌ها پرداخته است.

برخی دیگر از متون نیز به دلیل ارتباط موضوعی در این رابطه قابل اشاره هستند که عبارتند از: «نقش گروه‌های فشار در شکل‌دهی خط‌مشی عمومی» اثر کردنائیج (۱۳۸۵)؛ (Kardanaiz, 2006)، «تصمیم‌گیری در سیاست خارجی و نقش دیپلماسی عمومی در فرآیند تصمیم‌سازی» اثر اشتریان و جعفری (۱۳۹۶)؛ (Ashtarian and Jafari, 2007)، «تأثیر فرآیند توافق هسته‌ای بر ادراک آمریکا از عقلانیت راهبردی ایران» اثر جمشیدی (۱۳۹۶)؛ (Jamshidi, 2016).

علاوه بر این در سایر منابع لاتین نیز در این زمینه تحقیقاتی انجام شده است که می‌توان به چند مورد از مهم‌ترین‌ها اشاره نمود. گروهی از تحلیلگران شورای امور خارجی خاورمیانه در مقاله‌ای که اخیراً منتشر شده است؛ به تحولات اخیر در ساختار سیاست خارجی ایران پرداخته و تأثیر آن بر روابط خارجی ایران را بررسی می‌کنند. از جمله موضوعات مورد بحث در این نوشتار، اشاره به تمرکز یافتن قدرت در ایران است که نشان‌دهنده افزایش قدرت و توانایی بیشتر نیروهای سنتی در کنترل سیاست خارجی است. علاوه بر این در سال‌های اخیر، ایران در حال تقویت روابط با روسیه و چین می‌باشد که نشان‌دهنده تغییر رویکرد از رویارویی‌های دیپلماتیک با غرب به سیاست‌های استراتژیک شرق محور است. دهه اخیر همچنین به ایران اثبات کرد که لازم است همچنان بصورت جدی بر نیروهای نظامی و افزایش تأثیر نیروهای اسلامی- انقلابی در سیاست خارجی ایران متمرکز شود. در این مقاله برجام به عنوان یک زمینه مهم تعاملی با غرب و شرق برای ایران از اهمیت جدی برخوردار است. این مقاله علی‌رغم نگاه واقع‌بینانه به سیاست خارجی ایران، از جهانی نسبت به متغیرهای موجود در عرصه داخلی ایران نظیر انتخابات و تغییر دولت‌ها بی‌توجه است (ME Council, 2023).

۲- مبانی نظری

در سیاست خارجی، تصمیم‌گیرنده باید از میان گزینه‌های متعدد با توجه به شرایط و مقتضیات و با در نظر گرفتن تمام پارامترهای موجود، بهترین و مطلوب‌ترین گزینه را انتخاب نماید. از این رو برخی اندیشمندان روابط بین‌الملل، تصمیم‌گیری را نخستین گام شناخت معنا و پیچیدگی‌های موجود در نظام بین‌الملل می‌دانند (هیل، ۱۳۸۷: ۸۱) (Hill, 2009). تصمیم‌گیری در سیاست خارجی را می‌توان تلفیقی از روانشناسی سیاسی و روابط بین‌الملل دانست. در روانشناسی سیاسی ما به دنبال مطالعه علل رفتار نخبگان سیاسی در یک جامعه هستیم و از این رهگذار می‌توانیم به روحيات و دیدگاه‌های دولتمردان در خصوص رفتارهای صادره از آن‌ها شناخت پیدا کنیم. در تصمیم‌گیری مربوط به روابط بین‌الملل، بیشتر بر اعتقادات و هنجارهای موجود در این عرصه می‌پردازیم. از این منظر، تصمیم‌گیری متأثر از سیاست‌های بورکراتیک، انتظارات نقش‌گرایانه در میان رهبران و تأثیر افکار عمومی دارای نقش قابل توجهی می‌باشند.

آنچه در رویکرد تصمیم‌گیری در سیاست خارجی قابل توجه می‌باشد این است که تحلیلگران سیاسی بصورت سنتی بر روی این مسئله تمرکز می‌نمایند که چگونه یک تصمیم‌گیری از میان تعداد زیادی از آلترناتیوها، صرفاً بر روی یک راه‌حل تمرکز می‌کند (ملکی، ۱۳۸۲: ۸۶) (Maleki, 2004:86). بر این اساس تصمیم‌گیری فرآیندی است که از طریق آن، راه‌حلی برای

مسئله معین و غیرقابل پیش بینی در سیاست خارجی از میان سایر گزینه‌ها انتخاب می‌شود. اگرچه مدل‌ها و نظریات گوناگونی در عرصه تصمیم‌گیری در سیاست خارجی مطرح شده است، اما در این پژوهش معیار سنجش و ارزیابی سیاست خارجی ایران براساس نظریه انتخاب عقلانی و جوانب مختلف آن می‌باشد.

تئوری انتخاب عقلانی در قالب یک نظریه کارآمد سیاسی در سال‌های ۱۹۵۰ به بعد معرفی شد. با شروع دوران دوقطبی پس از جنگ سرد و توجه بیشتر نظریه‌پردازان به رویکردهای واقع‌گرایی، این نظریه نیز در کانون توجه سیاست‌پژوهان قرار گرفت. از مفروضات مهم واقع‌گرایی کلاسیک، توجه و تأکید بیشتر بر رفتار عقلایی دولت‌ها می‌باشد که با در نظر گرفتن رویکردهای هزینه-فایده دولت‌های رقیب، به انتخاب سیاستی روی می‌آورند که بیشترین مزیت سیاسی اقتصادی را به همراه داشته باشد. «عقلانیت در روابط بین‌الملل» اثر کاهلر (۱۳۷۶)؛ (Kahler, 1998) و «مبانی تصمیم‌گیری» آلیسون و زلیکو (۱۳۷۷)؛ (Alison & Zelikow, 1999) به تبیین نقش و ارتباط واقع‌گرایی و عقلانیت از منظر تفصیلی پرداخته‌اند (جمشیدی، ۱۳۹۶، ۷۱) (Jamshidi, 2016:71).

الگوی بازیگر عاقل در روابط بین‌الملل توسط آلیسون در نظریه انتخاب عقلانی بسط داده شد. رویکرد تصمیم‌گیری در روابط بین‌الملل با نگاه انتقادی به مفهوم یکپارچگی بازیگران و جایگاه مهم ساختار بین‌المللی بر سیاست خارجی دولت‌ها، تمرکز را به شاخص‌های داخلی و مکانیسم‌های درونی نظام‌های سیاسی معطوف می‌کند و از این منظر، سیاست خارجی را مجموعه‌ای در هم تنیده از عوامل شخصیتی، سازمانی، روانشناسانه و پیرامونی معرفی می‌کند. با عنایت به اهمیت و ابعاد سیاست‌گذاری بین‌المللی، این رویکرد جایگاه اساسی در فهم کامل اقدامات و انگیزه‌های دیپلماتیک دولت‌ها در محیط بین‌الملل دارد (جمشیدی، ۱۳۹۶: ۷۳) (Jamshidi, 2016:73).

سیاست خارجی در بستری شکل می‌گیرد که اقدامات و رفتارهای گروه‌های مختلف سیاسی با زمینه‌ها و شرایط محیطی متفاوت نمود پیدا می‌کند. این فرآیند باعث می‌شود که قسمتی از مراحل تصمیم‌گیری در عرصه سیاست خارجی قابل فهم و تحلیل باشد. در حقیقت، مسئله «فرآیند تصمیم‌گیری» با عوامل و زمینه‌های متفاوتی مشخص می‌شود. در این ارتباط مواردی از این دست به عنوان نمونه مطرح می‌شوند؛ هسته اصلی تصمیم‌گیری چه کسانی هستند؟ چه سازمان‌ها و دستگاه‌هایی تولید کننده داده‌ها و تحلیل‌ها هستند؟ کدام سازمان‌ها تصمیمات گرفته شده را ابلاغ و چه کسانی مسئولیت اجرا را بر عهده دارند؟ فرآیندهای نظارتی یا ارزیابی اجرای تصمیمات با چه کسانی است؟ (پورسعید، ۱۳۸۷: ۳۱۸) (Poursaeed, 2008:318).

مدل عقلانی، آنقدر فایده دارد که بتوان آن را توصیه کرد. این مدل پذیرای اطلاعات جدید است و شبکه‌ای گسترده در جستجوی اطلاعات دارد. تصمیمات ممکن است توسط یک شخص یا گروهی کوچک در جستجوی بهترین برون داد اتخاذ شوند (Rosati, 2004:268). مدل عقلانی در موقعیت‌هایی مانند تحلیل راهبردی بازدارندگی (از راه ارباب و ترس) و رژیم‌های خلع سلاح کارآمد است. این مدل در موقعیت‌های نظریه بازی به کار رفته است تا نحوه اتخاذ تصمیمات خاص را نشان دهد. مثلاً فرضیه بازیگر عقلانی در بازی معمای زندانی به کار می‌رود تا اثبات کند بازیگرانی که قادر به برقراری ارتباط نیستند، نسبت به آن‌هایی که ارتباط برقرار می‌کنند در مسائل استراتژیک تصمیمات نیمه بهینه می‌گیرند (Mintz & De Rouen, 2010: 8).

براساس نظریه انتخاب عقلانی، سیاست خارجی با مجموعه‌ای از تصمیمات پیچیده مواجه است که شامل توالی از تصمیمات در سطح تعاملی را در بر می‌گیرد. از این نظر تصمیم‌گیری در سیاست خارجی همانند شطرنج، یک بازی با تعامل راهبردی و متوالی است؛ زیرا حرکت هر یک از بازیکنان روی حرکات بازیکن دیگر و نیز حرکات بعدی خود فرد، تأثیرگذار است. از سوی دیگر در انتخاب عقلانی، تصمیمات سیاست خارجی تحت تأثیر پویایی‌های گروهی نیز صورت می‌پذیرد. تصمیمات گروهی در این چارچوب پیچیده است، زیرا اعضای گروه، برنامه‌ها، علایق و اولویت‌های متفاوتی برای ترتیب بندی ساختارها و گزینه‌های سیاسی خواهند داشت (Mintz & De Rouen, 2010: 16-17).

۳- الگوی تحلیل سیاست خارجی در مدل عقلانی

الگوی بازیگر خردمند بااهمیت‌ترین چالش تصمیم‌گیری در عرصه سیاست خارجی است (MacDonald, 2003: 551). تحقیقات و بررسی‌های انجام شده به درستی نشان می‌دهند که در عالم واقعیت، تصمیم‌گیری تنها به یک تصمیم منطقی و انتخاب عاقلانه منجر نمی‌شود؛ زیرا به دلیل محدودیت‌هایی نظیر قادر نبودن آدمی نسبت به فهم وقایع آینده، عدم اشراف کامل به قابل پیش‌بینی کردن آن‌ها و دخالت متغیرهای مهم در تصمیم‌گیری خارجی، سیاست‌گذاران عمل به اصول عقلانیت را بیش از پیش مورد توجه قرار می‌دهند (اشتریان و جعفری، ۱۳۸۶: ۱۱۸) (Ashtarian and Jafari, 2007: 118). در همین راستا تصمیم‌گیری در سیاست خارجی پروسه‌ای است که توجه را معطوف به فضای داخلی و خارجی و سطوح متغیرهای شخصی، ملی و بین‌المللی مبتنی بر نقش می‌کند که در پروسه سیاست خارجی مهم و اثرگذار است. از این رو شاخص‌های مهم و اثرگذار بر تصمیم‌گیری می‌توانند مشخص‌کننده سمت و سوی سیاست‌ها باشند.

۳-۱- عوامل داخلی

این عوامل در نظام فکری، ارزشی و سیاسی داخلی کشورها ریشه دارند که به مرور ساخته و جزئی از نظام تصمیم‌گیری شده‌اند.

۳-۱-۱- عوامل ناظر به نقش

ریچارد اشنايدر (Richard Schnayder) مهم‌ترین عامل مؤثر در تصمیم‌گیری را ناظر به تجزیه و تحلیل رفتار سیاستمداران و توجه به مقوله انگیزه تصمیم‌گیری در دولتمردان می‌داند. انگیزه از دیدگاه او، یا ناشی از عقلانیت و آگاهانه است و یا انگیزه‌های با منشأ روانی که اغلب به صورت ناآگاهانه و یا شبه آگاهانه بروز می‌کند (اشتریان و جعفری، ۱۳۸۶: ۱۲۳) (Ashtarian and Jafari, 2007: 123). مدیران ارشد بدون توجه به ویژگی‌های فردی و استثنایی که در متغیر فردی مورد اشاره قرار گرفت، در قبال موضوعات پیش آمده براساس مسئولیتی که در دولت دارند، واکنش‌های متفاوتی بروز می‌دهند. منزلت و موقعیت فرد در ساختار نظام سیاسی و باورها، منش و ایده و مسئولیت‌پذیری مورد انتظار از او، بر تصمیم‌گیری‌ها و ادراکات فرد از نظام بین‌الملل تأثیر می‌گذارد (محمود اوغلی، ۱۳۹۳: ۲۱۴) (Mahmoud Oghli, 2014: 214).

۳-۱-۲- شخصیت رهبران

مطالعه شخصیت رهبران می‌تواند به ما در درک این موضوع کمک کند که چرا برخی رهبران در مواجهه با شرایطی خاص، تصمیمات کاملاً متفاوتی می‌گیرند. وینتر شخصیت را به چهار قسمت تقسیم می‌کند: خلق‌وخو، شناخت، انگیزه و بافت اجتماعی. خلق و خو به اجزای قابل مشاهده رفتار مانند سطح انرژی و ویژگی‌های روانی اشاره دارد. بافت اجتماعی از عوامل ملموسی مثل جنسیت، طبقه اجتماعی، نژاد، فرهنگ، قومیت و نسل تشکیل می‌شود. شناخت شامل باورها، ارزش‌ها و نگرش‌ها است. انگیزه شامل سازوکارهای روانی دستیابی به اهداف می‌باشد (Winter, 2003: 115-117). در این رابطه ام. هرمان (M. Hermann, 1984) جهت‌گیری‌های متفاوتی برای تحلیل شخصیت رهبران معرفی می‌کند که عبارتند از: توسعه‌طلب، مستقل فعال، بانفوذ، میانه‌رو، فرصت‌طلب و رشدگرا. مثلاً رهبرانی که دارای توانایی کامل در کنترل وقایع و پیچیدگی‌های شناختی باشند، با نفوذ قلمداد می‌شوند. رهبران توسعه‌طلب با استفاده از مفهوم ناسیونالیسم و با انگیزه کسب قدرت و بی‌اعتمادی به دیگران به افزایش قلمرو اختیارات خود اقدام می‌کنند (Mintz & DeRouen, 2010: 114).

۳-۱-۳- شرایط اقتصادی

تصمیمات سیاست خارجی اغلب تحت تأثیر منافع اقتصادی دولت‌ها هستند (Mintz & DeRouen, 2010: 130). سیاست‌های توسعه طلبانه کشورها اغلب ریشه در پیگیری منافع اقتصادی

آن‌ها دارد. اقدام به جنگ و یا پذیرفتن صلح و آغاز و یا پایان مذاکرات بیش از هر چیزی متأثر از منافع اقتصادی دولت‌ها می‌باشد. علاوه بر این‌ها، اشکال گوناگونی از سیاست اقتصادی تحمیلی بر دولت‌ها نظیر شرایط تحریم اقتصادی و یا سرمایه‌گذاری خارجی را می‌توان در این حوزه قلمداد کرد. دولت‌های قدرتمند می‌توانند از طریق پاداش (ایجاد بسته‌های حمایتی و تشویقی) و یا مجازات (تحریم و جنگ) بر رفتار و اولویت‌های دولت‌های ضعیف‌تر تأثیر بگذارند (Richardson and Kegley, 1980). اما به عقیده ریچارد هاس (Richard Haass, 1998) تحریم‌ها همیشه مؤثر واقع نمی‌شوند. در حقیقت تحریم‌ها به منظور اجرای اجباری تصمیمی از جانب قدرتمندان اتخاذ شده است. کشور هدف می‌تواند تصمیم بگیرد که تا چه مدت می‌تواند مقاومت کند. هرچند ایستادگی و مقاومت دولتمردان اگر بدون پشتوانه داخلی باشد، خیلی با ثبات و دوام همراه نخواهد بود و به تجربه ثابت شده است که بیشترین مقاومت نسبت به تحریم‌های بین‌المللی همراه با باورهای ایدئولوژیک رهبران شکل می‌گیرد.

۳-۱-۴- افکار عمومی

افکار عمومی درخصوص بحران خاص ممکن است بر توسعه و کاربرد نیروی نظامی، وسعت دامنه جنگ و سایر تصمیمات عرصه سیاست خارجی تأثیر بگذارد. فشار افکار عمومی در دولت‌های دموکراتیک، گاهی اوقات رهبران را مجبور به اتخاذ مواضع صلح‌جویانه می‌کند (Randle, 1973: CH10). فشارهای داخلی اغلب تحت تأثیر فشارهای بین‌المللی قرار می‌گیرند. مثلاً ممکن است دولتی با آغاز حملات غافل‌گیرانه در مرزهای کشور، درصدد تحریک نارضایتی عمومی و فشار برای نشستن پای میز مذاکره در دولتی دیگر اقدام کند (Randle, 1973: 432-433). تلفات جنگ و خسارات ناشی از مقاومت رهبران می‌تواند در فشار افکار عمومی در اتخاذ سیاست تقابل‌جویانه با دنیا و یا سیاست مصالحه‌جویانه با دولت‌های قدرتمند نقش قابل توجهی داشته باشد (اشتریان و جعفری، ۱۳۸۶: ۱۳۳) (Ashtarian and Jafari, 2007: 133).

۳-۱-۵- ارزش‌ها

ارزش‌های مهم و اثرگذار در هر جامعه‌ای، موجب جهت‌دهی افکار عمومی و خط‌مشی‌های سیاست‌گذاران عرصه‌های مختلف سیاسی اقتصادی است. کارگزاران مختلف نظام‌های سیاسی هم در ادراکات، تحلیل‌ها و انتخاب خود، به صورت ناخودآگاه نظام باور و ارزش مورد قبول خود را مهم‌تر قلمداد می‌کنند. نظام ارزشی مورد قبول دولتمردان در جهت‌دهی سیاست‌ها و برداشت‌های مورد انتظار رهبران، تأثیر بسزایی دارد؛ به‌طوری که فرآیند سیاست‌گذاری که در نهایت حاصل جمع افراد اثرگذار در عرصه سیاست خارجی است، برگرفته از این نظام ارزشی است. هرچه در یک نظام سیاست‌گذاری، ارزش‌های مشترک حکومت کند، فرآیند اخذ تصمیم با سرعت و

سهولت بیشتری به پیش می‌رود و هر زمانی که تعارض و تقابل به وجود آید، فرآیند با کندی و پیچیدگی بیشتر مواجه می‌شود (اشتریان و جعفری، ۱۳۸۶: ۱۲۸) (Ashtarian and Jafari, 2007: 128).

۳-۱-۶- گروه‌های فشار

امروزه نقش گروه‌های فشار و لابی‌ها که هم از طریق مستقیم و هم غیرمستقیم بر سیاست خارجی تأثیر می‌گذارند پوشیده نیست. درحقیقت گروه‌های فشار نهادهای غیرحزبی هستند که دنبال اثرگذاری و تغییر جهت برخی از جنبه‌های نامطلوب تصمیم‌گیری در عرصه سیاسی و یا اقتصادی هستند (Raj, 1990: 185). گروه‌های فشار از دو طریق بر قدرت سیاسی و یا اقتصادی اثر می‌گذارند؛ یکی از طریق مستقیم که به صورت اعمال لابی در سطح قدرت (قوای سه گانه) و یا به صورت اقدامات خشونت‌آمیز از یک فشار ساده تا مرحله ترور و وحشت در جامعه صورت می‌گیرد. دیگری به شیوه غیر مستقیم که شامل آن دسته از فشارهایی است که گروه‌های فشار سعی می‌کنند به وسیله مردم، سیاست‌گذاران جامعه را تحت فشار قرار دهند. این اقدامات از طریق تحریک و بسیج افکار عمومی و یا از طریق تبلیغات و با استفاده از وسایل ارتباط جمعی نظیر روزنامه‌ها، مجلات، رادیو و تلویزیون صورت می‌گیرد (کردنائیج، ۱۳۸۵: ۸۱) (Kardanaïj, 2006, 81).

۳-۱-۷- انتخابات

مطالعات نشان می‌دهد که سیاست‌های انتخاباتی نقش مهمی در محاسبه و تصمیم‌گیری رهبران دارد. در زمان انتخابات، دولتمردان براساس وعده‌ها و جهان‌بینی نسبت به نظام بین‌الملل و همین‌طور ضرورت توجه به بقاء سیاسی و ملاحظات حزبی، ترجیح می‌دهند که جامعه را به سمت تقابل و یا تعامل در موضوعات سیاست بین‌الملل سوق دهند. گائوباتز در مطالعه‌ای به نقش انتخابات در سیاست خارجی در فاصله سال‌های ۱۸۱۵-۱۹۸۰ اشاره می‌کند؛ یافته‌های او از این قرار است:

- ۱) در زمان انتخابات، مردم خواستار صلح هستند.
- ۲) در زمان انتخابات، ممکن است رهبران از اتحاد و وفاق ملی در جهت تقابل و جنگ در سیاست خارجی استقبال کنند.
- ۳) وضع روانی مردم (اینکه صلح‌جو باشند و یا جنگ‌طلب) بیشترین نقش را در جهت‌دهی سیاست خارجی تعیین می‌کند.

۴) بیشتر جنگ‌ها و تنش‌ها در مرحله پس‌انتخابات رخ می‌دهند. در مجموع مطالعات گائو باتز، به نظر می‌رسد که حکومت‌های دموکراتیک در ایام نزدیک به انتخابات از جنگ و اقدامات تشنج آمیز پرهیز می‌کنند (Gaubatz, 1991: 212-244).

۳-۲- عوامل بین‌المللی

تصمیمات سیاست خارجی تحت تأثیر مسائل استراتژیک بین‌المللی قرار می‌گیرند، براین اساس رفتار دولتمردان نه فقط براساس عوامل داخلی، بلکه گاهی اوقات براساس مواضع و شرایطی توسط دولت‌ها و بازیگران و شرایط محیطی در نظام بین‌الملل تعیین می‌شود.

۳-۲-۱- بازدارندگی

از منظر رئالیست‌ها، نظام بین‌الملل یک نظام آنارشیک و براساس خودیاری است. رهبران به منظور بقاء در این جهان خطرناک و ناامن، باید امنیت و آینده دولت‌های خود را تضمین کنند. واقع‌گرایان بر مبنای نظریه عقلانی معتقدند که دولت‌ها برای بقاء در نظام آنارشیک، ناگزیرند که تجهیزات دفاعی خود را تا حدی افزایش دهند که هیچ دولت دیگری اقدام به حمله و یا تهدید منافع آن‌ها نکند. این راهبرد در معنای کلی خود نشان‌دهنده رفتاری مبتنی بر عقلانیت و بر اساس بازدارندگی است، اگرچه بازدارندگی از طرف دولت‌ها قابل سرایت به هم پیمانان نیز می‌شود (Mintz & DeRouen, 2010: 135). بازدارندگی همین‌طور از یک منطق اقتصادی هزینه و فایده نیز تبعیت می‌کند؛ زیرا در صورتی که بازدارندگی منجر به کاهش هزینه دولت‌ها شود معقول است و در صورتی که منجر به افزایش هزینه‌ها در مقابل مذاکره و تعامل باشد، منجر به ایجاد حالت جدیدی به نام مسابقه تسلیحاتی می‌شود.

۳-۲-۲- مسابقه تسلیحاتی

گاهی بازدارندگی منجر به ایجاد بحران امنیتی در منطقه می‌شود. زمانی که دولت‌های همسایه در مقابل رفتار بازدارنده دولت دیگر اقدام به افزایش خرید تجهیزات آفندی و پدافندی می‌نمایند و این عمل را به منظور تأمین بقاء و امنیت خود تسری بدهند، زمینه لازم برای مسابقه تسلیحاتی فراهم می‌شود. در این حالت مسابقه تسلیحاتی می‌تواند بر تصمیم‌گیری سیاست خارجی تأثیر بگذارد. مایکل والاس (Michael Wallace) معتقد است که اگر دو کشور در منازعه‌ای درگیر شوند که استعداد ایجاد رقابت تسلیحاتی وجود داشته باشد، گسترش منازعه به احتمال زیاد به خشونت و تقابل خواهد انجامید. والاس این وضعیت را به تمثیل «انبار باروت» (tinderbox hypothesis) شبیه می‌داند و از طرف دیگر معتقد است که مخارج بالا در صنعت دفاعی، می‌تواند دولت رقیب را در حالت آماده باش قرار داده و حتی تشویق به حمله پیشگیرانه نماید. والاس با مقایسه‌ای که بین ۲۶ منازعه صورت داده بود، دریافت که ۲۳ منازعه به دلیل مسابقه تسلیحاتی رخ

داده است (Wallace, 1982:43). از سوی دیگر براساس نظریه عقلانی، دولت‌ها برای کاهش هزینه‌های دفاعی و افزایش ضریب امنیت، بعد از مدتی از مسابقه تسلیحاتی به ستوه آمده و می‌توانند با مذاکره به سمت تأمین امنیت و سپس همکاری پیش روند. این وضعیت ناظر به تحولات دو بلوک شرق و غرب در دوران پساجنگ سرد است (Wallace, 1982: 37-56).

۳-۲-۳- تمایل به ائتلاف و همکاری

یک راه مقابله با بحران‌های امنیتی، تشکیل و یا پیوستن به ائتلاف‌های بین‌المللی به منظور بهره‌مندی از منافع امنیتی و یا اقتصادی آن‌ها است. جک لوی (Jack Levy) معتقد است که ائتلاف‌ها، منجر به کاهش عدم قطعیت و کم شدن سوء تفاهات منجر به جنگ می‌شوند. تشکیل ائتلاف، نقش مهمی در کنترل بازیگران چالش‌گر نظام بین‌الملل ایفا می‌کند. همین‌طور کشور ضعیف‌تر می‌تواند از طریق تشکیل ائتلاف با کشور قدرتمندتر، مسائل و مشکلات داخلی خود را تا حدودی حل نماید (Levy, 1975: 581-617). از سوی دیگر تشکیل ائتلاف می‌تواند منجر به افزایش دامنه تعامل سیاست خارجی شود و درهای کشور را به سوی بازارهای جهانی و انتفاع از منافع اقتصادی ناشی از مذاکرات صلح فراهم کند. دولت‌ها با نگاه به همکاری و گشایش‌های اقتصادی تلاش می‌کنند که در فرآیند سینوسی ائتلاف‌سازی از مرحله چالش عبور نمایند.

۳-۲-۴- فشارهای بین‌المللی

فشار را می‌توان «تقاضای بیش از حد ظرفیت» تعریف کرد (Renshon and Renshon, 2008: 512). بحران‌های بین‌المللی متضمن سطوح خطر بالا و محسوس هستند. سیاستمداران با شرایطی برخورد می‌کنند که نیازمند فهم دقیق و تصمیم درست است؛ چراکه یک اشتباه کوچک در برداشت محیطی می‌تواند منجر به پیامدهای ناگواری شود. فشارهای بین‌المللی گاهی همراه با محدودیت‌های زمانی در تصمیم‌گیری و یا عدم قطعیت در اتخاذ راهبرد است. در این حالت تصمیم‌گیرندگان بیشتر از هر زمانی، دچار تشویش و اضطراب می‌شوند و این امر در نهایت می‌تواند فرآیند پردازش اطلاعات و درک آن‌ها از محیط را دچار اختلال نماید. در شرایط فشارهای بین‌المللی، دولتمردان معمولاً توانایی‌های مخالفین را بیشتر از حد معمول تصور می‌کنند و دچار وحشت‌زدگی می‌شوند و یا در حالت دیگری دچار اختلال روانشناختی شده و رقیب را ناتوان‌تر از آنچه که هست تلقی می‌کنند و به برداشت سطحی از برخورد با بحران اکتفا می‌نمایند (Robert Mandel, 1986: 257). در صورتی که اتخاذ تصمیم راهبردی در سطح داخلی متکی بر منابع درون‌زا و در اختیار دولت باشد، فشارهای بین‌المللی می‌تواند به ظرفیت بالای اثربخشی در سیاست‌گذاری کمک کند؛ اما اگر به لحاظ تأمین منابع داخلی محدودیت وجود داشته و دولت در

اتخاذ سیاست راهبردی مستقل با کمبود منابع مواجه باشد، این فشارها می‌توانند بر نظام شناختی بازیگر ضعیف غلبه کرده و شرایط محیطی را بر آن تحمیل نمایند.

۳-۲-۵- سرعت تحولات جهانی

سرعت تحولات جهانی، مجموعه شرایط بی‌ثبات و قابل‌تغییری است که منجر به نگرانی دولتمردان می‌شود؛ به این معنا که در مقابل شرایط ایستا و پایداری که تصمیم‌گیرنده، سناریویی از پیش نوشته شده نسبت به تمام گزینه‌های احتمالی دارد، ابتکار عمل کمتر بوده و واکنش‌ها بیشتر انفعالی است. سرعت تحولات جهانی می‌تواند با ظهور یک رئیس‌جمهور جدید و یا معامله سیاسی دو قدرت بر سر موضوعی بحرانی، کاملاً پیچیده و غیرقابل‌پیش‌بینی شود. این شرایط ناپایدار، دولتمردان را ترغیب می‌کند که در صورت احتمال تغییر اساسی به کمترین سطح از دستاوردهای سیاسی و امنیتی راغب شوند؛ چراکه آینده مبهم و بدون هیچ دستاوردی می‌تواند شرایط بدتری را رقم بزند.

۴- بازیگران مؤثر بر سیاست خارجی ایران

روند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی ایران بسیار مبهم و پیچیده می‌باشد؛ علت آن است که دولت جمهوری اسلامی ایران در ساختار بورکراتیک خود به شکلی پایه‌ریزی شده است که نهادهای موازی در عرصه سیاست خارجی، گاه چنان پررنگ‌تر از نهادهای متولی عمل می‌کنند که همین امر بر پیچیدگی‌های تصمیم‌گیری در سیاست خارجی ایران می‌افزاید. در بیان کلی می‌توان بازیگران را به رسمی و غیررسمی تقسیم کرد.

۴-۱- بازیگران رسمی

بازیگران رسمی نهادها و اشخاصی هستند که بر اساس قانون اساسی و سازوکارهای اجرایی دخیل در موضوع سیاست خارجی و امنیت ملی می‌باشند.

۴-۱-۱- رهبری

رهبری به شیوه‌های مختلف و بر مبنای ظرفیت‌هایی که به عنوان ولایت مطلقه فقیه دارد، در هر زمینه‌ای از جمله موضوعات مرتبط با سیاست خارجی و روابط بین‌الملل می‌تواند اظهار نظر نموده و تصمیم بگیرد؛ به‌طوری که اجرای این تصمیم برای سایر ارکان نظام هم لازم و واجب است. براساس اصل ۱۱۰ اصلاحی، قسمت مهمی از تصمیمات سیاست خارجی به‌صورت مستقیم و یا غیر مستقیم به رهبری تفویض شده است که عبارتند از: «تعیین سیاست‌های کلی نظام پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام و نظارت بر حسن اجرای آن‌ها، اختیار اعلام جنگ، صلح و بسیج نیروها به پیشنهاد شورای عالی امنیت ملی، نصب دو نماینده در شورای عالی امنیت ملی (با این

ملاحظه که این شورا مسائل مهم مربوط به سیاست خارجی را مورد بحث قرار می‌دهد) و اختیار تأیید و یا عدم تأیید مصوبات شورای عالی امنیت ملی» (پور سعید، ۱۳۸۷: ۳۲۱) (Poursaeed, 2008:321). در این خصوص مقام معظم رهبری در نامه ای مورخ ۲۹ مهر ۱۳۹۴ مصوبه شورای عالی امنیت ملی را مورد تأیید قرار داده و توجه به ملاحظات نه گانه را برای اجرای برجام لازم و ضروری می‌دانند.

۴-۱-۲- رئیس جمهور

رئیس جمهور نماد وحدت ملی و تجلی آراء ملت است و براساس قانون اساسی، دومین شخص مملکت و اولین مقام اجرایی کشور تلقی می‌شود. رئیس جمهور مهم‌ترین فرد در عرصه سیاست خارجی به شمار می‌آید؛ زیرا بیشترین حدود قلمرو اختیارات براساس قانون به او واگذار شده است. براساس اصل ۱۲۴ و ۱۳۳ قانون اساسی، تعیین هیئت دولت و معرفی وزیر خارجه که مسئولیت تنظیم و پیشبرد سیاست خارجی را عهده دار است به رئیس جمهور واگذار شده است. همین‌طور براساس اصل ۱۲۵ قانون اساسی، امضاء مقاوله‌نامه‌ها، موافقت‌نامه‌ها و پیمان‌های مربوط به اتحادیه‌های بین‌المللی به عهده رئیس جمهور است. علاوه براین‌ها براساس اصل ۱۲۸ قانون اساسی، انتخاب و اعزام سفرای جمهوری اسلامی ایران و تأیید و پذیرفتن استوارنامه سفرای سایر دول به رئیس جمهور واگذار شده است. رئیس جمهور به عنوان رئیس هیئت دولت و مسئول اصلی پرونده هسته‌ای پس از چند دور مذاکرات فشرده و تصویب در مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۲۶ مهرماه ۱۳۹۴ آن را ابلاغ نمود.

۴-۱-۳- وزارت امور خارجه

هیئت دولت با وظایف قانونی می‌تواند بر سیاست خارجی از طریق وضع تعرفه‌های اقتصادی و یا ملاحظات دفاعی تأثیرگذار باشد؛ اما مهم‌ترین رکن حضور هیئت دولت در سیاست خارجی براساس قانون وظایف وزارت امور خارجه مصوب ۱۳۶۴ که عهده داری اجرای سیاست خارجی را تبیین می‌کند، به وزارت امور خارجه باز می‌گردد. براساس قانون این وظایف عبارتند از:

- ۱) توجه و مراقبت دائم درباره وقایع بین‌المللی و تهیه گزارش.
- ۲) بررسی، برقراری، حفظ و توسعه روابط خارجی دولت ایران و سایر دول و سازمان‌های بین‌المللی.

۳) انجام مذاکره و مکاتبات با دول خارجی و سازمان‌های بین‌المللی.

۴) اداره مأموریت‌های سیاسی و کنسولی و نظارت بر نمایندگی‌های دولت در خارج از کشور.

۵) انجام و تأمین ارتباط بین ارگان‌های مختلف دولت با دول خارجی» (رک. قانون وظایف وزارت امور خارجه ۱۳۶۴/۱/۲۰).

۴-۱-۴- وزارت اطلاعات و وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح

این ارگان‌ها نیز با توجه به سنخ مأموریتی و وظایف نظارتی در حوزه اطلاعات و امنیت و نیز عضویت در شورای عالی امنیت ملی بر سیاست خارجی تأثیرگذار هستند؛ به‌طوری که کادر دیپلماتیک سفارتخانه‌های ایران در خارج از کشور، در ارتباط کارکردی با این دو وزارتخانه عمل می‌کنند. علاوه بر این‌ها در حوزه موضوعی، دستگاه‌های دیگری نیز اضافه می‌شوند؛ به عنوان مثال در موضوع برجام و پرونده هسته‌ای به سازمان انرژی اتمی، در حوزه فرهنگ به سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و در بخش اقتصاد و بازرگانی به وزارتخانه‌های اقتصادی و صنعت و معدن می‌توان اشاره نمود. حضور نماینده وزارت اطلاعات و سازمان انرژی اتمی در مذاکرات هسته‌ای به دلیل حساسیت موضوع برجام از این جمله است.

۴-۱-۵- مجلس شورای اسلامی

مجلس شورای اسلامی مهم‌ترین مرجع قانون‌گذاری رسمی در کشور است. براساس قانون اساسی، مجلس شورای اسلامی براساس حدود مشخص شده می‌تواند در همه مسائل دخالت نموده و قانون وضع کند و براین مبنا می‌تواند در موضوعات مرتبط با سیاست خارجی نیز به‌صورت مستقیم یا غیر مستقیم مداخله نماید. اصول ۷۷، ۷۸، ۸۰، ۸۲، ۱۳۹ قانون اساسی در رابطه با سیاست خارجی به مجلس شورای اسلامی اختیاراتی را تفویض نموده است که شامل اختیار تصویب کلیه مقاوله‌نامه‌ها و موافقت‌نامه‌ها، تصویب هر نوع تغییر جزئی در خطوط مرزی با توجه به داوری و هرگونه دعاوی (که طرف خارجی در آن حضور داشته باشد) می‌شود. دخالت غیرمستقیم نیز شامل کلیه اختیاراتی است که در زمینه قانون‌گذاری و یا دادن رأی اعتماد و عدم اعتماد، تصویب بودجه سالانه دولت و وزارت خارجه و یا تصویب معاهدات بین‌المللی در حوزه مأموریت خارجی (براساس اصول ۵۲، ۸۰، ۸۹، ۷۴ و ۷۵) دارد (پورسعید، ۱۳۸۷: ۳۲۲) (Poursaeed, 2008:322). مجلس به واسطه کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی و یا براساس حساسیت موردی در پرونده هسته‌ای، به استناد آیین نامه داخلی و با تشکیل کمیسیون ویژه برجام، به اعمال نظارت بر حسن اجرای تعهدات طرفین پراخت و از این طریق به تأثیرگذاری در سیاست خارجی در موضوع برجام مبادرت ورزید. در مجلس شورای اسلامی به دلیل عدم رأی‌گیری درخصوص جزئیات برجام، طرحی با عنوان «اقدام متناسب و متقابل دولت جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام» در دو نوبت در تاریخ ۱۹ و ۲۱ مهرماه ۱۳۹۴ به‌صورت تصویب کلیات و جزئیات صورت گرفت.

براساس این مصوبه مجلس، دولت مکلف به اجرای برجام طبق موارد مندرج در طرح مذکور و با نظارت و پیگیری شورای عالی امنیت ملی و مجلس شورای اسلامی شد.

۴-۱-۶- شورای عالی امنیت ملی

شعاع که مسئولیت ریاست آن بر عهده رئیس جمهور است با هدف تأمین منافع ملی و انقلاب اسلامی ایران و به منظور حفظ تمامیت ارضی کشور تشکیل می‌شود. اهم مسئولیت‌های شورای عالی امنیت ملی عبارت است از:

- ۱) تعیین سیاست‌های دفاعی-امنیتی کشور در محدوده سیاست‌های کلی تعیین شده از سوی مقام رهبری.
- ۲) هماهنگ نمودن فعالیت‌های سیاسی، اطلاعاتی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در ارتباط با تدابیر کلی دفاعی-امنیتی.
- ۳) بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی کشور برای مقابله با تهدیدهای داخلی و خارجی (قانون اساسی، فصل ۱۳).

با توجه به حضور مقامات مسئول و مرتبط به سیاست دفاعی و امنیتی کشور، شامل رؤسای سه قوه، رئیس ستاد کل نیروهای مسلح، معاون برنامه و بودجه، وزیر امور خارجه کشور و اطلاعات، دو نفر نماینده مقام رهبری و فرماندهان عالی رتبه ارتش و سپاه (براساس موضوع)، می‌توان گفت این شورا عالی‌ترین نهاد سیاست‌گذاری امنیتی و خارجی کشور نیز می‌باشد (محمدی، ۱۳۷۷، ۹۶) (Mohammadi, 1998:96). به دلیل اختلاف در ارجاع لایحه برجام به مجلس و عدم توافق بر تصمیم نهایی، براساس اصل ۱۷۶ قانون اساسی، شورای عالی امنیت ملی طی مصوبه جلسه ۶۳۴ مورخ ۱۹ مرداد ۱۳۹۴ برجام را تأیید نمود.

۴-۱-۷- شورای نگهبان

به استناد اصول ۹۴ و ۹۵ قانون اساسی، شورای نگهبان مسئول تأیید نهایی مصوبات مجلس شورای اسلامی و تطبیق قوانین عادی با قانون اساسی و شرع مقدس است و می‌تواند در کنترل سیاست خارجی نقش اساسی را ایفا نماید. چنانچه تأیید نهایی برجام به عنوان یکی از مهم‌ترین معاهدات بین‌المللی مورد تصویب دولت و مجلس، درنهایت با تأیید شورای نگهبان و نیز تصویب شورای عالی امنیت ملی و امضاء رهبری قابلیت اجرا پیدا کرد. پس از تصویب کلیات و جزییات طرح «اقدام متناسب و متقابل دولت جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام» در مجلس، شورای نگهبان فردای آن روز (۲۲ مهرماه ۱۳۹۴)، مصوبه مجلس را بدون هیچ تغییری مورد تأیید قرار داد.

۴-۲- بازیگران غیررسمی

در ایران جریان‌های متفاوت و متعدد سیاسی، اجتماعی، مذهبی و اقتصادی هستند که در مواقع حساس نسبت به اقدامات نهادهای رسمی واکنش نشان داده و براین سیاست‌ها اثر می‌گذارند. این گروه‌ها که به واسطه دارا بودن جایگاه مادی و معنوی در درون نظام سیاسی از منابع قابل توجهی برخوردارند، می‌توانند با استفاده از ظرفیت‌های رسانه، بسیج عمومی و پایگاه‌های مذهبی بر لایه‌های مدیریتی سیاست خارجی تأثیر بگذارند. مهم‌ترین موارد بازیگران غیررسمی عبارتند از: دفاتر مراجع تقلید، ستادهای ائمه جمعه، سازمان‌های بسیج اقشار، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران و هیئات‌های مذهبی. براین موارد می‌توان فعالیت‌های احزاب سیاسی و گروه‌های متنفذ در سیاست و اقتصاد را نیز اضافه نمود.

علاوه بر این‌ها، مطبوعات و رسانه‌های ایران به عنوان پایگاه سیاست‌مداران مختلف، رهبران مذهبی و نخبگان جامعه فعالیت می‌کنند تا هریک از این افراد، دیدگاه خود را در باب چالش‌هایی که ایران در عرصه سیاست خارجی با آن‌ها روبه‌رو است و نحوه مواجهه موفقیت‌آمیز با این چالش‌ها را مطرح کنند (هانتر، ۱۳۹۲: ۸۳) (Hunter, 2013:83). مهم‌ترین انتقادات بر شیوه مذاکرات و محتوای برجام از ناحیه بازیگران غیررسمی در مطبوعات، فضای مجازی و تربیون‌های مختلف صورت می‌گرفت. اگرچه به دلیل تسلط دولت بر سیاست خارجی و برنامه اعلامی دولت تدبیر و امید و مشکلات موجود در اقتصاد کشور به دلیل وجود تحریم‌ها ناچار به پذیرش برجام براساس الگوی بازیگر عاقل شد.

۵- مدل مفهومی سیاست گذاری خارجی در ایران

چنانچه اشاره شد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران حاصل تعامل پیچیده میان بازیگران رسمی و غیررسمی است که عموماً از منافع متعارض و متفاوتی برخوردار هستند. بدیهی است که غلبه گفتمانی هرکدام از دو دسته می‌تواند سرنوشت سیاست خارجی ایران را برای دهه‌ها تحت تأثیر قرار دهد. دسته اول درخصوص هویت اصلی انقلاب و ضرورت رجوع به اصول اساسی شکل‌دهنده آن اظهار نظر می‌کنند. به باور این گروه، مردم در دوران قبل از انقلاب با مشکلات اقتصادی مواجه نبوده‌اند که درحال حاضر راه حل را در رفاه اقتصادی دنبال کنیم؛ بلکه مردم به دلیل نادیده گرفتن ارزش‌های دینی و اسلامی و نگاه تبعیض‌آمیز و غیر عادلانه رژیم شاهنشاهی به خیابان‌ها ریخته‌اند. این گروه مهم‌ترین مسائل مورد انتظار برای بقا و تداوم جریان انقلاب اسلامی ایران را به صورت ذیل بیان می‌کنند:

- (۱) حفظ عموم مسلمان به عنوان اصلی ترین متحدان
- (۲) برقراری ارتباط قوی بین کشورهای اسلامی
- (۳) پرهیز از مصالحه با آمریکا به این دلیل که مسئول تحقیر امت اسلامی و تخریب جوامع اسلامی است.

دسته دوم براین باورند که ایران، یک دولت ملت مستقل است و باید نقش محوری در عرصه بین‌المللی ایفا کند. ایران باید همانند سایر دولت‌های مستقل با توجه به منافع ملی و اهداف استراتژیک خود و براساس ضرورت‌های دیپلماتیک بازی کند. به عبارتی منافع ملی به عنوان راهنمای عمل ایران و توسعه تجارت و روابط بین‌المللی مهم‌ترین خواست این گروه است. با این رویکرد میان منافع ملی و نظام ارزشی و باوری اختلاف وجود ندارد؛ بلکه باید بین هویت اسلامی و منافع ملی ایران آشتی برقرار کرد. باید در نظر گرفت که در حوزه تصمیم‌گیری سیاست خارجی، تعارض بین اهداف می‌تواند باعث ایجاد نظرهای غیرقابل پیش‌بینی و مواضع متفاوت افراد واحدهای اجرایی شده و به تضعیف کارآیی سیاست خارجی ایران منجر شود (ملکی، ۱۳۸۱: ۲۶) (Maleki, 2003:26).

در ایران، سیاست خارجی عمدتاً تداوم سیاست داخلی کشور است، به‌طوری که احزاب، لابی‌ها و یا دولتمردان از موضوع سیاست خارجی به عنوان اهرم فشاری برای حذف و یا تضعیف رقیب استفاده می‌کنند. این موضوع البته در سابقه تاریخی ما نیز وجود دارد. حاصل این تقابل داخلی در سیاست خارجی منجر به اتخاذ مواضع مبهم، چنگانه، عدم شفافیت و صداقت در موضوعات خارجی و نیز تعارض منافع و تعلل در تصمیم‌گیری است. به دلیل تعدد مراکز تصمیم‌گیری و خواستگاه متفاوت معرفتی هر کدام از بازیگران مؤثر در سیاست خارجی ایران، بعد از گذشت ۴ دهه از انقلاب اسلامی، میرهن است که بیشترین حوزه‌های تنش و مشاجره در سیاست داخلی متأثر از اندیشه‌ها و اعمال کارگزاران در عرصه سیاست خارجی است. مهم‌ترین مسئله که بر سرنوشت مباحث سیاسی داخلی کشور نیز اثر گذاشته است، قدرت آمریکا و نحوه مواجهه با آن است. به نوعی پیچیدگی مذاکرات برجام نیز تابعی از متغیر آمریکا بوده است؛ به‌طوری که در دوران اوباما و فضای انتخاباتی ریاست جمهوری یازدهم و دوازدهم، یک صحنه تعامل و تلاش برای استحصال برجام وجود داشت و با تغییر شرایط در انتخابات آمریکا و به منظور مدیریت مناقشات داخلی، گونه‌ای از تقابل و نزاع در گفتگوها مشاهده می‌شود.

در حقیقت سیاست خارجی ایران، میان آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی در تراحم است. به عقیده حاجی یوسفی سیاست خارجی ایران با سه معمای بزرگ مواجه است: نیاز به کمک خارجی در عین تمایل به استقلال، منابع اندک در عین اهداف متعالی و امنیتی بودن در عین تمایل به توسعه و

پیشرفت (حاجی یوسفی، ۱۳۸۴: ۶۹ و غرایاق زندی، ۱۳۸۷: ۳۰۱) (Haji Yousefi, 2005:69 & Gharayagh Zandi, 2008:301). بنابراین، عده‌ای این موضوعات را نشانه سیاست دوگانه ایران قلمداد می‌کنند که به طور غیرمنطقی طراحی و اجرا می‌شود. گروه دیگر، این سیاست دوگانه را امکانی برای بازنگری ایران در شرایط متغیر و نوعی زیرکی در شرایط نابرابر می‌دانند. سیاست‌های متغیر و رویارویی در حوزه سیاست خارجی ایران، به نظر غیر منطقی می‌آید. اما برعکس، بازتابی از این واقعیت است که این کشور قدیمی و سنتی در پی یافتن نقش جدیدی در امور بین‌المللی است. از سوی دیگر، این سیاست‌های متغیر، همچنین بازتابی از اشتیاق رهبران ایرانی برای تثبیت دیدگاه‌های خود، حمایت از حاکمیت و استقلال ایرانی و حفظ میراث دینی است. با توجه به ضعف نسبی ایران در رویارویی با قدرت‌های جهانی، رهبران ایران به طور قابل توجهی از خود زیرکی نشان داده‌اند؛ به‌طوری که توانسته‌اند ضمن بازی کردن با یک قدرت خارجی، مواضع منعطفی را از یک قدرت به قدرتی دیگر نمایش دهند. آن‌ها از این راه وارد ائتلاف‌های جهانی شده و منافع خود را در سطح منطقه یا جهان حفظ کرده‌اند (غرایاق زندی، ۱۳۸۷: ۳۰۲) (Gharayagh Zandi, 2008:302).

شکل ۱- مدل مفهومی فرآیند تصمیم‌گیری سیاست خارجی در نظریه انتخاب عقلانی

(طراحی توسط نویسنده)

براساس مدل مفهومی فوق، برجام، به عنوان یکی از مهم ترین توافقات دیپلماتیک در دهه های اخیر، نقطه عطفی در تلاش های بین المللی ایران برای بازتعریف نقش خود در صحنه جهانی محسوب می شود. این توافق نه تنها به عنوان ابزاری برای کاهش تنش ها و رفع تحریم های اقتصادی در نظر گرفته شده، بلکه همچنین به عنوان بستری برای تقویت روابط دیپلماتیک و همکاری های بین المللی کاربرد داشته است. سیاست خارجی ایران بین آرمان گرایی و واقع گرایی در نوسان است تا تلاشی برای حفظ منافع ملی و تأمین امنیت با حفظ اصول اساسی انقلاب اسلامی در این راستا شکل بگیرد. برجام نمونه ای از این تلاش ها برای ایجاد توازن بین نیازهای داخلی و تعهدات بین المللی ایران است که در رفت و برگشت های مکرر میان نهادهای تصمیم گیر و تصمیم ساز، علی رغم وجود محدودیت های ساختاری- نهادی به بهترین و بهینه ترین تصمیم در سیاست خارجی ایران منتج شد.

نتیجه گیری

نظام تصمیم گیری ایران در عرصه سیاست خارجی، به دلیل پیچیدگی و تأثیرپذیری قابل توجه از مناقشات گروه ها و عناصر قدرتمند داخلی بسیار پیچیده، مبهم و زمان بر است. این ساختار تصمیم گیری به دلیل تکرر وجود نهادهای موازی صاحب قدرت قادر به پاسخگویی به نیازهای لایه های مختلف اجتماعی است؛ به این معنا که عناصر فشار با استفاده از جایگاه قانونی (عناصر رسمی) و یا فرا قانونی (عناصر غیر رسمی) توان تحمیل اراده خود به عمل در سیاست خارجی را دارند. علاوه بر بازیگران رسمی و غیررسمی مطرح در سیاست خارجی ایران، تصمیم گیری سیاست خارجی با پیچیدگی دیگری که به دو حوزه داخلی و بین المللی تقسیم می شود، روبه رو است. در موضوع برجام به دلیل فرسایش ۱۴ ساله و ناکامی گفتمان ایران هسته ای، ناچار برای مدیریت مناقشات داخلی و ترمیم اقتصاد زمین خورده ایران، با مذاکرات فشرده و اخذ و اعطاء امتیازاتی در حوزه های سیاسی، اقتصادی و امنیتی براساس نظریه انتخاب عقلانی شاهد تولد برجام بودیم. برجام حاصل تضارب منافع داخلی دو گروه رقیب بر سر کسب قدرت بود؛ بنابراین بدیهی است که قائل باشیم سیاست خارجی ایران امتداد سیاست داخلی این کشور است. در زمان نگارش این مقاله، علی رغم حضور مجدد ترامپ در کاخ سفید که مهم ترین لطمه را به این توافق وارد کرده است؛ اما دولت جمهوری اسلامی ایران براساس آنچه که از نظریه انتخاب عقلانی بیان شد، همچنان ترجیح به پایداری و بهره مندی از منافع اقتصادی و سیاسی آن دارد. زمانی که هیچ منفعتی قابل استحصال نباشد، بدیهی است که چالش بین آرمان گرایی و واقع گرایی در چارچوب تصمیم گیری بهینه و عاقلانه ظاهر می شود.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، مقاله پیش‌رو فاقد هر گونه تعارض منافع بوده است.

فهرست منابع

منابع فارسی

- اشتریان، کیومرث و جعفری، نادر (۱۳۸۶). «تصمیم‌گیری در سیاست خارجی و نقش دیپلماسی عمومی در فرایند تصمیم‌سازی»، *اندیشه مدیریت*. ۱(۱)، ۱۴۰-۱۱۱.
- پورسعید، فرزاد (۱۳۸۷). «ساختار و روند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ تحلیل متون آموزشی و پژوهشی»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*. ۱۱(۲)، ۳۴۸-۳۱۳.
- جمشیدی، محمد (۱۳۹۶). «تأثیر فرایند توافق هسته‌ای بر ادراک آمریکا از عقلانیت راهبردی ایران»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*. ۴(۱۵)، ۹۴-۶۹.
- حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۸۴). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در پرتو تحولات منطقه‌ای (۱۹۹۱-۲۰۰۱)*. تهران: نشر وزارت امور خارجه.
- غریاق زندی، داود (۱۳۸۷). «اصول و مبانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ جستاری در متون»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*. ۱۱(۲)، ۳۱۳-۲۷۷.
- کردنائیج، اسدالله (۱۳۸۵). «نقش گروه‌های فشار در شکل دهی خط مشی عمومی»، *فرهنگ مدیریت*. ۴(۱۲)، ۸۲-۶۵.
- محمودی، منوچهر (۱۳۷۷). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: اصول و مسائل*. تهران: نشر دادگستر.
- محمود اغلی، رضا (۱۳۹۳). «بررسی فرایند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی رژیم صهیونیستی براساس مدل پیوستگی روزنا با تأکید بر جنگ‌های این رژیم»، *سیاست دفاعی*. ۲۲(۸۷)، ۲۴۲-۲۰۷.
- ملکی، عباس (۱۳۸۱). «تصمیم‌گیری در سیاست خارجی رهیافت تجربی»، ترجمه ابوذر گوهری مقدم، *علوم سیاسی*. ۲۰، ۴۴-۲۹.
- ملکی، عباس (۱۳۸۲). «فرایند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی ایران»، *مجله راهبرد*. ۱۱(۲۷)، ۸۱-۱۰۹.
- هانتز، شیرین (۱۳۹۲). *سیاست خارجی ایران در دوران بعد از فروپاشی شوروی*. ترجمه مهدی ذوالفقاری، تهران: نشر میزان.

هیل، کریستوفر (۱۳۸۷). ماهیت متحول سیاست خارجی. ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

Translated References to English

- Allison, G. & Zelikow, P. (1999). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. London: Pearson Publication.
- Ashtarian, K. & Jafari, N. (2007). Decision – Making in Foreign Policy and the Role of Public Diplomacy in Decision-Making process. *Strategic Management Thought*, 1(1), 111-140. **[In Persian]**
- Gaubatz, K. T. (1991). "Election Cycles and War", *Journal of Conflict Resolution*, 35(2), 212-244.
- Gharayagh Zandi, D. (2008). Principles and Foundations of Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: A Survey on the Texts. *Strategic Studies Quarterly*, 11(40), 277-313. **[In Persian]**
- Haass, R. N. (1998). *Economic Sanctions and American Diplomacy*. Washington DC: Council on Foreign Relations.
- Haji Yousefi, A. (2005). Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran in the Light of Regional Developments (1991-2001). *Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications*. **[In Persian]**
- Hill, C. (2009). The Changing Nature of Foreign Policy. Translated by Alireza Tayyeb and Vahid Bozorgy, *Tehran: Institute for Strategic Studies*. **[In Persian]**
- Hunter, S. (2013). Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era. Translated by Mehdi Zolfaghari, *Tehran: Mizan Publishing*. **[In Persian]**
- Jamshidi, M. (2016). The Process of Nuclear Agreement and US Perception of Iran's Strategic Rationality. *Political Strategic Studies*, 4(15), 69-94. **[In Persian]**
- Kahler, M. (1998). "Rationality in International Relations", *International Organization*, 52(4), 919-941.
- Kardanaei, E. (2006). "The Role of Pressure Groups in Shaping Public Policy", *Management Culture*. 4(12), 82-65. **[In Persian]**
- Levy, J. (1975). "Alliance Formation and War Behavior: An Analysis of the Great Powers, 1495-1975", *Journal of Conflict Resolution*. 25(4), 581-613.
- MacDonald, P. (2003). "Useful Fiction or Miracle Maker: The Competing Epistemological Foundations of Rational Choice Theory", *American Political Science Review*. 97(4), 551-565.
- Mahmoud Oghli, R. (2014). "A study of the process of decision making in the zionist regime's foreign policy based on james rosenau's coherence model with emphasis on the wars waged by this regime. *Journal of defense policy*, 22(3 (87)), 207-242. **[In Persian]**
- Maleki, A. (2003). "Decision-making in foreign policy: an empirical approach", translated by Abuzar Gohari Moghadam, *Political Sciences*. 20, 29-44. **[In Persian]**
- Maleki, A. (2004). "Decision-making process in Iran's foreign policy", *Strategy Journal*. 11(27), 109-81. **[In Persian]**
- Mandel, R. (1986). "Psychological Approaches to International Relations", In *Political Psychology*. ed. Margaret Hermann. San Francisco: Jossey-Bass.
- ME Council. (2023). Iran's Evolving Foreign Policy Structure: Implications on Foreign Relations. *Middle East Council on Global Affairs*.
- Mintz , A. & DeRouen, K. (2010). *Understanding Foreign Policy Decision Making*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mohammadi, M. (1998). Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: Principles and Issues. *Tehran: Dadgostar Publishing*. **[In Persian]**
- Poursaeed, F. (2008). Structure and Decision Making Process in Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: An Analysis of Research and Teaching Texts. *Strategic Studies Quarterly*, 11(40), 313-348. **[In Persian]**
- Raj, H. (1990). *Comparative Politics*. New Delhi: Surjeet Publication.

- Randle, R. (1973). *The Origins of Peace: A Study of Peacemaking and the Structure of Peace Settlements*. New York: Free Press.
- Renshon, Jo. and Renshon, S. (2008). "The Theory and Practice of Foreign Policy Decision Making", *Political Psychology*. 22(4), pp 509-536.
- Richardson, N. and Kegley, C. (1980). "Trade Dependence and Foreign Policy Compliance: A Longitudinal Analysis", *International Studies Quarterly*. 29, 191-216.
- Rosati, J. (2004). *The Politics of United States Foreign Policy*. 3rd ed. Belmont, CA: Wadsworth.
- Wallace, M. (1982). "Armaments and Escalation: Two Competing Hypotheses", *International Studies Quarterly*. 261, 37-56.
- Winter, D. (2003). "Personality and Political Behavior", In *Oxford Handbook of Political Psychology*. ed. David Sears, Leonie Huddy, and Robert Jervis. New York: Oxford University Press.

